

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTENETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

Dr. LUKINICH IMRE

OSZTÁLYTITKÁR

XXVI. KÖTET – 2. SZÁM

AZ ARANY BULLA HATÁSA
A LENGYEL JOGRA

ÍRTA

DIVÉKY ADORJÁN

L. TAG

FELOLVASTA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA 1938.
ÉVI MÁRCIUS HÓ 28-ÁN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1 9 4 2

AZ ARANY BULLA HATÁSA A LENGYEL JOGRA

ÍRTA

DIVÉKY ADORJÁN

L. TAG

BUDAPEST

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1 9 4 2

Kiadásra ajánlották

Eckhart Ferenc r. t.

Illés József r. t.

A kiadásért felel: dr. Voinovich Géza.

1968 Sárkány-nyomda r.-t. Budapest, VI., Horn Ede-u. 9. Tel.: 122-190, 326-06
Igazgatók: Wessely Antal és Wessely József.

AZ ARANY BULLA HATÁSA A LENGYEL JOGRA.

Midőn több évvel ezelőtt székfoglalómat tartottam a Magyar Tudományos Akadémiában „Az arany bulla és a jeruzsálemi királyság alkotmánya” címmel, azt fejtegettem, hogy az arany bulla minden valószínűség szerint a Jeruzsálemi Királyság jogszokásainak hatása alatt keletkezett, mert II. Endre 1217-ben, tehát öt évvel az arany bulla kiadása előtt keresztes hadjáratot vezetett a Szentföldre s az abban résztvett magyar uraknak alkalmuk volt megismerkedni a franciák által alapított Jeruzsálemi Királyság igen fejlett jogszokásaival, hol több olyan pont van, mellyel a magyar arany bullában is találkozunk, mint pl. az ellenállás joga stb.

Ugyanakkor felemlítettem, hogy egy tehetséges, de korán elhunyt lengyel történetíró, *Baranowski Ignác*, a Jeruzsálemi Királyságról írt igen érdekes munkájában¹ reámutatott arra a feltűnő hasonlóságra, mely a Jeruzsálemi Királyság jogszokásai és a régi lengyel alkotmány

¹ *Baranowski Ignacy*, *Królestwo Jerozolimskie* [Biblioteczka Historyczna nr. 5], Warszawa 1917. Az arany bullának a lengyel jogra való hatásával 1933-ban foglalkoztam először, midőn a varsói VII. nemzetközi történelmi kongresszuson „*La constitution du Royaume de Jérusalem et les institutions hongroise et polonaises*” címen felolvasást tartottam, melyben röviden ismertettem ama hasonlóságokat, melyek a Jeruzsálemi Királyság alkotmánya és a magyar s lengyel jogszokások között található. Az élénk érdeklődést keltett felolvasás azután kibővítve 1938-ban jelent meg lengyel nyelven „*Pochodzenie węgierskiej złotej bulli i jej wpływ na prawo polskie*” címen, mint különnyomat Kutrzeba Szaniszló krakkói egyetemi tanár tiszteletére kiadott emlékkönyvből (Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby, Kraków, 1938).

néhány sarkalatos pontja közt van, mint pl. az ellenállás joga, a „Neminem captivabimus nisi iure victum” elve, továbbá az a jogszokás, hogy a lengyel nemesség csak a király költségén köteles az ország határain kívül hadakozni.

Baranowski szerint ezek az analógiák nem a véletlen művei, hanem arra vezethetők vissza, hogy e nyugati hatások a szomszédos Csehországon és Magyarországon keresztül jutottak Lengyelországba, az elfranciásodott Luxemburgok és a francia Anjouk alatt. Ez utóbbi dinasztiának két tagja ült a lengyel trónon és pedig Lajos és Hedvig, kiknek uralkodása alatt kerültek e francia hatások Lengyelországba.

Helyes Baranowskinak az a megállapítása, hogy a lengyel alkotmány és a Jeruzsálemi Királyság jogszokásai között hasonlóságok vannak s hogy e hatások Nagy Lajos és Hedvig királynő idejében kerülhettek Lengyelországba. Baranowski azonban már nem mutat reá közelebbről, hogy mily úton-módon jutottak e hatások a Jeruzsálemi Királyságból Lengyelországba. Nem tudja, hogy ezek a jogszokások megvoltak Magyarországon is és hogy magyar hatás alatt kerültek Lengyelországba.

A magyar-lengyel kapcsolatok, melyek már az Árpádok korában is jelentősek voltak, még élénkebbeké váltak az Anjouk idejében. Károly Róbert, az első Anjou a magyar trónon feleségül vette Lokietek Ulászló lengyel király leányát Erzsébetet, fia Nagy Lajos pedig a lengyel trónra jutva, perszonális uniót létesített Magyarország és Lengyelország között. Nagy Lajos leánya Hedvig szintén a lengyel trónra jutott s majdnem szentként tisztelik a lengyelek. Talán sohasem voltak oly élénkek a magyar-lengyel kapcsolatok, mint ezekben az időkben.

Lokietek Ulászló és Nagy Kázmér lengyel király idejében állandó volt a kapcsolat Krakkó és Visegrád között és Nagy Kázmér több alkalommal járt Visegrádon, hol alkalma volt megismerkedni a magyar Anjouk fényes udvarával és az ott uralkodó francia-olasz kultúrával. A Magyarországon látottak és tapasztaltak mindenesetre

nagy hatással voltak mind reá, mind a környezetében le-
lengyel urakra.

A gyakori magyar-lengyel összejövetelek, mint a
trencsényi találkozó 1335-ben, a visegrádi kongresszus
1335-ben, a visegrádi találkozó 1339-ben, a budai tanács-
kozások 1350-ben, 1351-ben és 1355-ben, továbbá a kassái
találkozók 1373-ban, 1374-ben és 1379-ben nagyon alkal-
masak voltak arra, hogy a lengyel urak megismerkedje-
nek a magyar jogszokásokkal.

Ezenkívül tekintetbe kell venni még azokat a hadjá-
ratokat is, melyeket Nagy Lajos vezetett 1351-ben, 1352-
ben és 1377-ben a lengyelek érdekében a litvánok ellen s
melyekben a magyarok és lengyelek együtt küzdöttek a
litvánok ellen. E hadjáratok szintén előmozdították a ma-
gyarok és lengyelek érintkezéseit.

Előmozdította ezeket a kapcsolatokat természetesen
Nagy Lajos lengyel uralma is (1370—1382), ki helyett
anyja, a lengyel Erzsébet kormányozta Lengyelországot.
Az ő környezetében állandóan voltak magyar urak, kik-
kel a lengyel urak sokat érintkeztek. Mindeme kapcsola-
tok természetesen nem maradtak hatás nélkül a lengyel
viszonyokra s előmozdították elterjedésüket Lengyelor-
szágban.

Kiváló lengyel történetírók, mint *Szujski József*,²
*Smolka Stanisław*³ és *Dąbrowski János*⁴ is azon a vélemé-

² *Szujski József*, *O młodości naszego cywilizacyjnego rozwoju*.
Opowiadania i rozstrząsania historyczne, Warszawa, 1882, 407 l.

³ *Smolka Stanisław*, *Rok 1386*, Kraków, 1886, 62 l.

⁴ *Dąbrowski Jan*, *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego*, Kraków,
1917, 401 l. Itt megemlíthetem, hogy *Ulanowski* Boleszláv kiváló len-
gyel jogtörténész, aki sokat foglalkozott a magyar jogtörténelem-
mel is, a krakkói Tudományos Akadémiában tartott egyik felolvasá-
sában hangoztatta, hogy a magyar jogfejlődésben mutatható fel a
legtöbb hasonló vonás a lengyel jogfejlődéshez. Ezért — szerinte —
bár a többi európai állam jogfejlődésének tanulmányozása nagyon
kívánatos a lengyel jog szempontjából, mégis a magyar jog ismereté-
ről fogza a legtöbb eredményt. Szerinte a magyar jognak a főleg a
XIV—XV. századnak és a XVI. század első felének tanulmányozása
a leggyümölcsözőbb a lengyel jogtörténelemre nézve. (*Ulanowski*

nyen vannak, hogy az Anjouk idejében igen erősek voltak a magyar hatások Lengyelországban.

Nagy Lajos egyik célja az volt, hogy a fiörökös nélkül levő Nagy Kázmér után megszerezze magának és utódainak a lengyel koronát. Hogy ezt elérje, kedvezett a lengyel nemességnek és sok, kiváltságot biztosító levelet adott ki számukra.

E kiváltságok közt van sok olyan, mely az arany bullában is megtalálható. Az arany bullát, mint tudjuk, Nagy Lajos 1351-ben megerősítette s e frissen megerősített arany bullának hatását látjuk az *1355-i budai kiváltságlevélben is*, mely széleskörű jogokat biztosított a lengyel nemességnek és papságnak az esetre, ha Lajos a lengyel trónra lép.

Így többek közt megígéri ebben, hogy nem fog tőlük adót szedni, továbbá, hogy nem fog nemesek, papok és kolostorok birtokain megszállni azok engedélye nélkül. A budai kiváltságlevélnek erre vonatkozó része a következőképen hangzik: „*Item si per regnum illud quocunque tempore nos procedere contingat, descensus super praelatos, ecclesias, monasteria, eorumque populos supradictos, seu regni antedicti nobiles et eorum jobagiones, populos, vel inquilinos, non faciemus contra eorum voluntatem, nec aliquid occasione descensus exigi faciemus ab eisdem; quod si alias pro faciundo descensu divertere non possemus, extunc pro nostris sumptibus et pecuniis nos procurari in victualibus et aliis necessariis faciemus.*”⁵

Ez hasonlít az arany bulla 3. pontjához, mely a következőképen hangzik: „*De libertate praediorum servientium atque ecclesiarum. Item nullam collectam, nec liberos denarios colligi faciemus. Super praedia servientum nec domos, nec villas descendemus, nisi vocati. Super po-*

leslaw, Historia prawa węgierskiego w stosunku do prawa polskiego, Sprawozdania Akademii Umiejętności w Krakowie, Maj 1906).

⁵ Bandtkie Joannes Vincentius, Jus Polonicum, Varsaviae, 156—157 l.

*pulos etiam ecclesiarum ipsorum nullam penitus ci-
tam faciemus.*"⁶

Hogy a budai kiváltságlevél szövegezésénél mag-
hatások érvényesültek, annak kétségtelen bizonyítéka
„*jobagio*” szó, mely, mint tudjuk, csak a magyarországi
latin nyelvben fordul elő. Tehát vagy oly lengyel férfiak
szövegezték azt, akik jól ismerték a magyar viszonyokat,
vagy pedig magyarokkal együtt szövegezték a lengyelek.⁷

Hasonlóképen az arany bullára emlékeztet a budai
kiváltságlevél ama pontja, mely szerint ha a király az
ország határán kívül akarna hadakozni, köteles a hadjá-
ratban résztvett nemesek kárát megtéríteni. Az arany
bulla 7. pontja ugyanis ezt mondja: „*De exercitu extra
regnum ducendo per regem. Si autem rex extra regnum
exercitum ducere voluerit, serventies cum eo ire non te-
neantur, nisi pro pecunia ipsius. Et post reversionem judi-
cium exercitus super eos non recipiet. Si vero ex adversa
parte exercitus venerit super regnum, omnes universaliter
ire teneantur. Item si extra regnum exercitus ducere vo-
luerimes et cum exercitu iverimus, omnes qui comitatus
habent, pro pecunia nostra nobiscum ire teneantur.*”⁸

A budai privilégium erre vonatkozó pontja hasonló
módon intézkedik: „*Caeterum si in nostri et successorum
regiminis tempore, pro aliqua expeditione facienda, ultra
fines regni procedere nos contingat et expediat, vel eos-
dem de damnis, si quae regnicolae ejusdem regni in ea-
dem expeditione nobiscum aut aliquo nostrorum successo-
rum existentes, in nostris aut ipsorum servitiis subierint,
plinarie eisdem satisfactionem impendemus et ipsi iidem
impendere teneantur.*”⁹

⁶ Magyar Törvénytár, I. köt. 1000—1526, Budapest, 1899, 132 l.

⁷ Ugyanez a nézete Korányi Károlynak, a lwöwi [Lemberg] egyetem magyar származású volt magántanárának is, aki értékes tanulmányt írt az arany bulláról és a kassai paktumról. Lásd: „Złota bulla Andrzeja II a przywilej koszycki z r. 1374” (Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Lwów, 1931, 61 l.)

⁸ Magyar Törvénytár, I. 134. l.

⁹ Bandkie, i m. 157 l.

Itt meg kell említenünk, hogy ugyanilyen intézkedéssel találkozunk Nagy Kázmér statutumában is, mely hasonló módon mint az arany bulla, kimondja, hogy a nemesek „*extra regni metas Nobis servire non sunt obligati, nisi ipsis satis competens satisfactio per Nos impendatur, vel per nos specialiter fuerint petiti et rogati ad hoc.*”¹⁰

Hasonló kiváltsággal találkozunk az 1374. évi kassai paktumban, melyben Nagy Lajos a lengyel nemeseknek újabb kiváltságokat biztosított azért, hogy elismerjék leányai egyikének trónörökösödését. A kassai privilégium oly szerepet játszott a lengyel történelemben, mint a Magna Charta az angol, és az arany bulla a magyar történelemben.

A kassai paktum az ország határán kívül való hadviselésre vonatkozólag a következőket mondja: „*Demum si nostro et nostrorum successorum regiminis tempore pro aliqua expeditione facienda ultra fines ipsius regni procedere nos expediat, vel eosdem nobiscum cum inimicis quibuscunque in eadem expeditione conflictum seu bellum facere et inire contigerit et aliqui ex ipsis in eodem conflictu capti fuerint et detenti dampnaque parva vel magna perceperint, ipsis in rebus et personis plenariam satisfactionem impendemus.*”¹¹

A kasai paktum ezenkívül lényegileg megismétli kevés különbséggel a budai kiváltságlevél ama pontját, mely a nemesi birtokok kíméléséről szól.

A kassai paktum erre vonatkozó része így hangzik: „*Praeterea, si per regnum illud quocunque tempore nos et successores nostros procedere contigerit, descensus super barones, milites, nobiles ipsorumque populum, kmethones vel iobagiones non faciemus contra ipsorum voluntatem, nec aliquid occasione dicti descensus exigi faciemus ab eisdem; quod si alias pro faciendo descensu divertere non possemus, extunc pro nostris sumptibus et*

¹⁰ U. ott, 102—103 l.

¹¹ *Codex Diplomaticus Maioris Poloniae, Poznaniae, 1879, III. 425. l.*

pecunia nos procurari in victualibus et aliis necessariis faciemus."¹²

A magyar hatásnak kétségtelen bizonyítéka itt is, épúgy mint a budai privilégiumnál, hogy a kassai paktum szövege is használja a „*iobagio*” szót („*kmethones* vel *iobagiones*”), mely, mint tudjuk, csak a magyarországi latinságban volt használatban.

Még egy kapcsolatot találunk az arany bulla és a kassai paktum között. Az *arany bulla* 11. pontja ugyanis azt mondja, hogy a jövevények az ország tanácsa nélkül nem nyerhetnek méltóságot. „*Si hospites, videlicet boni homines ad regnum venerint, sine consilio regni ad dignitates non promoveantur.*”¹³

Hasonló szellemű intézkedéssel találkozunk a kassai paktumban is, mely azonban még tovább megy mint az arany bulla, mert míg az utóbbi szerint a királyi tanács engedélyével idegeneknek lehetett méltóságot adni, addig a kassai paktum szerint idegeneknek egyáltalában nem lehetett élethossziglan tartó méltóságot adni. Az erre vonatkozó pont a következőképpen hangzik: „*Item promittimus et assumimus quod tales honores et dignitates, utpote palatinatus, castellanatus, iudicia et subcamerariatus officia et hiis similia, qui vel que usque vitam conservari consueverunt, aliis quibuspiam hospitibus extraneis non conferamus, nisi talibus, qui sunt regncole terrarum eiusdem regni, in quibus huiusmodi dignitates vel honores consistunt.*”¹⁴

Kimondja továbbá a kassai paktum, hogy semmiféle idegent „*in capitaneatum in vulgo starosta dictum preferere debemus, nisi talem, qui sub eadem corona et de gente Polonica sit oriundus, dummodo non descendat de stirpe ducali.*”¹⁵

¹² U. ott, 427 l.

¹³ Magyar Törvénytar, I. 136 l.

¹⁴ Codex Dipl. Maioris Pól., III., 426 l.

¹⁵ U. ott, 426 l. A budai privilégiumra és a kassai paktumra való magyar hatásokról a következőket írja *Dąbrowski* professzor, a XIV. századi magyar-lengyel kapcsolatok legkilünőbb ismerője:

De ezeken kívül találunk még más hasonlóságokat is az arany bulla és a lengyel jogfejlődés között.

Ugyanis az *arany bulla 2. pontja* a nemességnek azt a sarkalatos jogát tartalmazza, hogy a nemest törvényes idézés és ítélet nélkül nem szabad elfogni. („*Quod nemo condemnetur, nisi fuerat citatus. Volumus etiam, quod nec nos, nec posteri nostri aliquo tempore servientes capiant*”).

„Kétséget nem szenved, hogy a lengyel nemesség követelései nem egy kérdésben magyar példákra vezethetők vissza. Mind gyakrabban találkoztak a magyarokkal, főleg a hadjáratokban s nem egy dolgot tudtak meg tőlük s tanultak el tőlük. Annál inkább érthető a magyar hatás, mert a magyar rendek 1351-ben többféle követelést támasztottak a királlyal szemben s többek közt követelték az arany bulla megerősítését, amit Lajos tényleg meg is tett néhány hónappal a lublini egyezmények után. Magyar példa után mentek a lengyelek, mikor az arany bulla 31. pontja alapján az engedelmisség megtagadásával fenyegetőztek, ha a király idegeneket nevezne ki várnagyoknak“. (Dąbrowski J., *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego*, 136). Tovább így ír még a magyar hatásokról: „Könnyen ment bele ő (Nagy Lajos) az engedményekbe azért is, mert olyan viszonyok, amilyeneket a kassai paktum létesített Lengyelországban, már megvoltak a neki kedvesebb Magyarországon és pedig sokkal nagyobb méretekben. Kétségtelen, hogy a kis-lengyelországiak Magyarországból vették a példákat. Már Nagy Kázmér idejében van nyoma ennek és Lajosnak a lengyel trónra való jutása még szorosabbá tette a kölcsönös kapcsolatokat. A példa arra, hogy mit lehet a királytól követelni, az arany bulla volt, melyet Lajos röviddel előbb erősített meg és az 1351. évi törvények. Ennek nyomát találjuk az 1351—1353. évben, valamint 1374-ben. Főleg II. Endre arany bullájának 7., 11., 15. és talán 10. pontja, valamint Lajos 1351. évi törvényeinek 11. és 22. pontja mutat sok hasonlóságot a lengyel kiváltságokkal (nemesi egyenlőség, ahivatalokra való kinevezések, az idegenek kizárása, az országban és az ország határán kívül való hadviselés és a hadikárok megtérítése). Ezeknek összehasonlítása azonban azt mutatja ki, hogy nem egyben Lengyelország csak elején volt annak, ami Magyarországon már ki volt fejlődve, hogy továbbá a lengyel kiváltságok nem mennek oly messze, mint a magyarok, még ott sem, hol minden valószínűség szerint magyar példákra támaszkodtak.“ (I. d. mű, 351.) — Hasonlóképen mutatja ki a magyar hatásokat (arany bulla) a kassai kiváltságlevélre a már említett *Korönyi Károly* „II. Endre arany bullája és az 1374. évi kassai kiváltságlevél“ című értekezésében (I. d. mű 61—63.). — *Skwarczyński Pál* fiatal lengyel történésznek az a véleménye, hogy „a két kiváltságlevél (t. i. a bu-

vel destruant favore alicuius potentis, nisi primo citati fuerint et ordine iudiciario convicti."¹⁶

Hasonló intézkedésekkel találkozunk Lengyelországban is, hol az 1422-ben kiadott *czerwinski privilegium* biztosította a lengyel nemességnek azt a jogot, mely kimondja, hogy a király a nemest nem fogathatja el, sem pedig birtokát nem kobozhatja el bírói ítélet nélkül.¹⁷

budai és a kassai szerkesztésénél résztvevő személyek ismerték a magyar viszonyokat, vagy pedig, hogy a szerkesztéshez magyarokat is engedtek". Szerinte „a budai és kassai kiváltságlevél fogalmazását lengyel tényezők végezték, de mindkét kiváltságlevél stilizálásánál részben magyar hatások láthatók" [Z badań nad przywilejami ziemskimi budzińskim i koszyckim, Lublin, 1936, 58 és 60. l.]. — Az Anjou-korabeli rendkívül élénk magyar-lengyel kapcsolatok érthetővé teszik, hogy ily erős magyar hatásokkal találkozunk Lengyelországban. A felsoroltakon kívül megemlíthetjük még, hogy a nemesi egyenlőség elve szintén Magyarországból került Lengyelországba, továbbá, hogy a lengyel birodalom megjelölésére időről-időre használt *corona elnevezés* *Eckhart Ferenc* szerint nem lengyel „nemzeti képződmény, hanem kész, éspedig a legközelebbi szomszédságban fejlődött minták utánzása révén jutott Lengyelországba". (*Eckhart F. A szentkorona-eszme története*, Budapest, 1941, 154. l.) A „legközelebbi szomszédság alatt" mindenekeftt Magyarországot kell értenünk. De nemcsak jogi téren találkozunk magyar hatásokkal az Anjouk idejében, hanem a hadászat terén is, mert Nagy Kázmér átvette a Károly Róbert által behozott bandériális rendszert.

¹⁶ *Articulus 7: „Arestari non potest aliquis, nisi prius coram suo iudice conveniatur. Decrevimus insuper et ordinavimus, quod nullus ex praelatis baronibus, proceribus, nobilibus aut alterius cujuscunque dignitatis ordinis, status et conditionis hominibus, regnicolis et subditis nostris, occasione, debiti, delicti, culpa aut maleficia, unius personae seu hominis cujuscunque status et conditionis existat, audeat vel praesumat, civitatem, oppidum vel villam, ubi talis debitor, delinquens, culpabilis aut maleficus residere consuevit, seu cives, oppidanos vel villanos arestare, detinere vel modo aliquo impedire. Sed si quis contra talem, quicquam actionis habet vel habuerit, id in praesentia iudicis sui ordinarii exequatur; proot retroactis temporibus fieri in talibus, secundum regni nostri iustitiam, consuevit, ita quod innoxii, pro nocentibus, nullo modo aggravetur".* (*Magyar Törvénytár*, I. 215—216 l.)

¹⁷ „Item ut gratia uberiori consolentur a nobis etiam nos fide et servitus amplioribus prosequantur, promittimus, quod exnunc et de caetero nunquam alicuius subditi regni nostri, cuiuscunque dig-

Ezt azután megerősíti a *jedlno-krakkói privilégium* (1430—1433) 23. pontja. Ez a lengyel történelemben a „*Neminem captivabimus nisi iure victum*” híres elve.¹⁵

Ama rendkívül élénk kapcsolatok, melyek a XV. század elején Magyarország és Lengyelország közt fennállottak, nagyon érthetővé teszik a magyar hatást e téren. *Hoffman* lengyel jogtörténész szerint a „*Neminem captivabimus nisi iure victum*” elvét a lengyelek a magyaroktól vették.¹⁶

Az arany bullának még egy pontja van, melyhez hasonlóval találkozunk Lengyelországban is és mely kétségkívül hatással volt a lengyel alkotmány egy nevezetes pontjára, az *ellenállás jogára*, a *jus resistendi-re*, mely az arany bulla 31. pontjának záradékában található: „*Quod si vero nos vel aliquis successorum nostrorum aliquo unquam tempore huic dispositioni nostrae contraire voluerit, liberam habeant harum autoritate sine nota alicuius infidelitatis, tam episcopi, quam alii iobagiones ac*

nitatis, eminentiae, status aut gradus fuerit, bona haereditaria recipiemus, confiscabimus, recipi vel confiscari faciemus; nec se de eis per nos, vel officiales nostros, vel alios quoscunque homines, intromitemus, vel intromitti faciemus, pro quibuscunque excessibus aut culpis, nisi prius super hoc praecedat iudicium nostrorum, quos ad hoc deputaverimus, cum nostris praelatis, baronibus, matura cognitio et sententia sequatur.” (*Bandtkie J. V. Jus-Polonicum*, 222 l.).

¹⁵ „Caeterum promittimus et spondemus: quod nullum ferrigenam possessionatum pro aliquo excessu, seu culpa capiemus, seu capi mandabimus; nec aliquam vindictam in ipso faciemus nisi iudicio rationabiliter fuerit convictus, et ad manus nostras, vel nostrorum capitaneorum per iudices ejusdem terrae, in qua idem ferrigena residet praesentatus; illo tamen homine, qui in furto, vel in publico maleficio (utpote incendio, homicidio, voluntario, raptu virginum et mulierum, villarum depopulationibus et spoliis) deprehendetur, similiter illis, qui de se nollent debitam facere cautionem vel dare juxta quantitatem excessus vel delicti, duntaxat exceptis. Nulli autem bona seu possessiones recipiemus, nisi fuerit judicialiter per iudices competens vel barones nostros, nobis condemnatus” (*Bandtkie, Jus Polonicum*, 230 l., *Volamina Legum*, Petersburg, 1859, I, 411.)

¹⁶ *Hoffman Karol*, *Historia reform politycznych w dawnej Polsce Lipsk*, 1867, 22 l.

nobiles regni, universi et singuli, praesentes et futuri posterique, resistendi et contradicendi, nobis et nostris successoribus in perpetuum facultatem."²⁰

Ezt a jogot felvette *Werböczy István Hármaskönyve* „prima nonus” fejezetébe is, mint a magyar nemesség egyik sarkalatos jogát.²¹

Az ellenállás jogával találkozunk Lengyelországban is, mégpedig akkor, midőn az már sem Angliában, sem Aragóniában, sem sehol másutt nem volt már érvényben, csak Magyarországon.

Lengyelországban ugyanis Sándor király 1501 október 26-án *Mielnikben* kiadott privilégiumában van először szó az ellenállás jogáról, bár egyelőre nem vitték még keresztül. Ezt a lengyel történelemben „*articulus de non praestanda obedientia*” néven ismerik.

Ezen privilégium hosszasan fejtegeti, hogy ha a király nem a jog szerint járna el, hanem önkényesen uralkodnék, akkor „*extunc universum regnum sit liberum a juramento et de fide praestita.*”²²

²⁰ *Magyar Törvénytár*, I, 144 l.

²¹ „Quarta (libertas) nobilium ut reliquas praeteream et ultima est quod si quispiam regnum et principum nostrorum, libertatibus nobilium, in generali decreto excellentissimi principis quondam domini secundi Adreae Regis, cognomento Hierosolymitani (ad quod observandum quilibet regnum Hungariae, priusquam suum sacro caput diademate coronaretur, sacramentum praestare solet) declaratis et expressis contravenire attentaret; extunc sine nota alicujus infidelitatis, liberam illi resistendi et contradicendi habent in perpetuum facultatem.” (*Tripartitum opus juris consuetudinarii Regni Hungariae*, Budapest, 1894, 73 l.)

²² „...ubi autem contigerit, quod nos, aut nostri successores, quod absit, non justo aut legitimo iudicio, sed temerarie contra aliquem ex consilio, aut aliquos privioris status, summaeque et integrae opinionis viros, tam spirituales, quam saeculares, ad vitam, personam, aut bona conarentur, aut faceremus, quod vim inferre possit, et iudicio consiliariorum, uti praemissum est, parere abnueremus, et conquarenti de se justitiam denegaremus, aut contra statum et offensam reipublicae, quod Deus avertat, moliremur, et quidquam tale commissum fuerit, quod regio debito non conveniret, extunc universum regnum sit liberum a juramento et fide praestita, nosque

Hogy a lengyel ellenállási jognak ezen kimondásánál magyar hatásnak kellett szerepelnie, azt az alábbiakból következtethetjük:

1. Mikor 1501-ben először mondták ki Lengyelországban az ellenállási jogot, sem Angolországban, sem Aragóniában, sem pedig más európai országban — mint mondtuk — nem volt már érvényben, *csak Magyarországon*, hol mint tudjuk, 1687-ig állott fenn, tehát csak tőlünk vehették e példát a lengyelek.

2. A lengyel ellenállási jognak 1501-ben való kimondása előtt pár évvel, János Albert lengyel király idejében a magyar arany bulla szövegét teljes terjedelmében bevezették a lengyel királyi anyakönyvekbe (*Matriculae Regni Poloniae*), hova minden fontos iratot bevezettek s melyek királyi kancelláriai könyveknek feleltek meg. Ez is azt bizonyítja, hogy a lengyelek ismerték az arany bullát s érdeklődtek iránta.²³

3. Tekintetbe kell vennünk azt is, hogy a XVI. század elején rendkívül élénkek voltak a magyar-lengyel kulturális és politikai kapcsolatok, hisz Budán és Krakkóban két Jagelló-testvér uralkodott. II. Ulászló udvarában sok lengyel tartózkodott s három éven keresztül ott élt

aut nostros successores, non ut dominum, sed ut tyrannum et hostem, reputent, et personae singulae, quae laesae fuerint, licite et honeste possint ad alium dominum confugere, et contra nos, successoresve nostros, quibuscunque modis, injurias suas repelere, sine honoris sui detrimento. facta tamen et completa illa protestatione, quae antiquis constitutionibus constat esse expressa, tenebimurque nos, aut successores nostri, damna passis, qui ob hujusmodi justitiae denegationem aliquid pertulerint, exsolvere, et denique laeso justitiam coram consiliariis administrare, pro quo palatini, aut episcopi ad principem se interponere tenebuntur, prout alias antiquitus erat observatum." (*Bandtkie*, id. m. 362 l.)

²³ Andreas Hungariae rex vetera iura nobilium regni Hungariae, a praedecessoribus suis, praesertim a s. Stephano rege, concessa, innovat. XVII, 74. (Litterae priorum annorum, quae, regnante Iohanne Alberto, Poloniae rege, in Matriculas Regni de verbo ad verbum inscriptae sunt. *Theodorus Wierzbowski*, *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, Varsaviae, MCMVII, pars II, 99 l.)

legfiatalabbik öccse, Zsigmond királyfi is. Az ő magyarországi tartózkodásának hatása alatt lett ismeretessé a reneszánsz stílus Lengyelországban.²⁴

A lengyel történetírók egyik legkiválóbbja *Szujski József*, az ellenállás jogáról írt kitűnő tanulmányában lehetségesnek tartja, hogy az arany bulla szolgálhatott például a lengyeleknek a „*ius residendi*” szerkesztésénél.²⁵

A lengyel ellenállás jogának későbbi fejlődése az, hogy *Zsigmond Ágost* lengyel herceg, I. Zsigmond lengyel király fia 1537-ben *kiváltságlevelet* adott ki, melyben azt mondja, hogy senki sem tartozik neki engedelmessé, míg meg nem erősítette a nemesek jogait.²⁶

²⁴ *Divéky Adorján*, Magyarország szerepe a lengyel renaisszáncban. Különnyomat az „Archaeológiai Értesítő” 1910-i évfolyamából.

²⁵ *Szujski József*, Artykuł a wypowiedzeniu posłuszeństwa. Opowiadania i rozstrząsania historyczne, Warszawa, 1882, 389 l. Szujski nem tartja kizártnak, hogy esetleg a brandenburgi, pomerániai és bajor privilégiumok is lehettek hatással a lengyel ellentállási jog kimondására. — Az ellenállás jogával foglalkozik *Grodecki Román* krakkói egyetemi tanár is, akinek nézete szerint a mielniki privilégium nem volt föltétlenül újdonság és hogy az 1270-i, 1292-i, 1299-i és 1351-i privilégiumokban van nyoma az ellenállás jogának, de maga is beismeri, hogy csak egyes hatóságokkal szemben való engedelmisség megtagadásáról volt szó és nincs semmi bizonyítékunk arra nézve, hogy a lengyel társadalomban meg lett volna a tudata az ellenállás jogának. „De ezen privilégiumokat — mondja Grodecki — az arany bulla után adták ki, tehát az arany bulla gyakorolhatott hatást az említett kiváltságlevelekre.” Szerinte téves volna azt gondolni, hogy csak a magyar ellenállási jogot ismerték volna a lengyelek, de elismeri, hogy „ebben az esetben (1501) valószínűleg az 1222. évi magyar arany bulla szolgált közvetlen példának, mivel határozott hagyományaik és példáik a lengyeleknek nem voltak és más országokban a *ius resistendi* már nem volt érvényben.” *Grodecki*, Do genezy artykułu o wypowiedzeniu posłuszeństwa. Különnyomat a „Przegląd Współczesny”-ből, Krakó, 1937, 29 l.) Tehát Grodecki is igazat ad nekem, hogy az arany bulla szolgálhatott például a lengyel ellenállási jognak.

²⁶ „...neminem praedictorum subditorum nostrorum nobis parere debere, nisi prius ipsis universis, omnia iura et privilegia, tam

Ugyancsak *Zsigmond Ágost*, már mint lengyel király, 1550-ben megerősítve a lengyel alkotmányt, kimondja, hogy ha ő az ellen valamit elkövetne, az azt jelentené, hogy esküjét megszegte.²⁷ Mint látjuk ennek szövegezésére enyhe és az ellenállás jogáról voltaképpen nincs is szó mert csak azt állapítja meg, hogy ha az alkotmányt nem tartaná meg, megszegné esküjét, de nem mondja, hogy az esetben senki sem tartozik neki engedelmeskedni.

Sokkal erélyesebben lépett fel a lengyel nemesség az idegen uralkodóházból származó *Valois Henrik* ellen, aki 1573 május 6-án az ú. n. „*Articuli Henriciani*”-ban biztosítva az ország jogait, kénytelen volt beleegyezni az ellenállás jogának kimondásába is, mely a „*Forma juramenti*”-ben a következőkép hangzott: „... *et si (quod absit) in aliquibus juramentum meum violavero, nullam mihi incolae Regni omniumque Dominorum uniuscuiusque gentis, obedientiam praestare debebunt. Imo ipso facto eos ab omni fide, obedientia Regi debita liberos facio, absolutionemque nullam ab hoc meo juramento a quoquam petam, neque ultro oblatam suspiciam, sic me Deus adjuvet.*”²⁸

Valois Henrik pontjait az ellenállás jogával egyetemben megerősítette *Báthory István is 1576 február 8-án Meggyesen*, a lengyel királyi trón elfoglalása előtt.²⁹

Regni nostri Poloniae et ditionum ejus omnia, quam privatorum personarum aut locorum quorumcunque privata et quavis libertates, literas et immunitates a supra memoratis majoribus nostris Regibus donatas, quaeque deinceps adhuc a Serenissimo patre nostro, quamdiu vivet donabuntur et constituentur literis nostris confirmaverimus atque juxta continentiam et tenores earundem in debita executione posuerimus quae omnia libenter pro viribus nostris faciemus et exequemur.“ (*Volumina Legum*, I, 253 l.)

²⁷ „... A ieslibysmy sami przeciwo temu co uczynili: tedy nie inaczey rozumiano bydz ma, ieno iżeśmy w tym przeciwo przysiedzie naszymy wykroczyli.“ (*Volumina Legum*, II, 9 l.)

²⁸ *Volumina Legum*, II, 135 l.

²⁹ „... et si (quod absit) in aliquibus juramentum Meum violavero, nullam mihi incolae Regni omnium dominorum, unius-

Mind a két uralkodó esetében erélyesebben lép fel a lengyel nemesség, mert idegen származású királlyal áll szemben.

Hasonló eset áll fenn a svéd Waza-dinasztiából származó III. Zsigmond idejében, amikor is az ellenállás jogát pontosabban állapítja meg az 1607. évi országgyűlés, mely a gnieznói (gneseni) érseknek, mint primásnak azt a jogot adja meg, hogy a szenátorokkal egyetemben a királyt figyelmeztesse a törvények megtartására. Ha pedig sem a primás, sem a szenátus, sem pedig az országgyűlés intelme nem használna, az esetben a „*De non praestanda obedientia*” elve értelmében kell eljárni.³⁰

Az 1609. évi országgyűlés újból foglalkozott az ellenállás jogával, de némileg enyhítette. E szerint a Báthory István által megerősített „*articulus de non praestanda obedientia*” érvényben marad, de csak akkor lép

cujusque gentis, obedientiam praestare debebunt. Immo ipso facto eos ab omni fide, obedientia Regi debita, liberos facio, absolutio-nemque nullam ab hoc Meo juramento, a quoquam petam, neque ultro oblatam suspiciam: sic Me Deus adjuvet.” (*Volumina Legum*, II, 148 l.)

³⁰ „A co się tycze artykułu, *de non praestanda obedientia*, nie chcąc y tego niwczym wątlíč, przychylając się do konstytucyi Przodkow naszych, tak ją objaśniamy Gdzieby, strzeż Boże, z iawnego a przedsięwziętego umysłu naszego (do czego aby nie przyszło, strzedz się za pomocą Bożą będziemy) prawo pospolite było przez Nas gwałcone albo kto mimo toż prawo, y wolność pospolitą, opprymowany był, y mogło to bydź iawne, iaśnie, w rzeczy y skutku ukazano: tedy to wolno będzie każdemu z Senatorem którymkolwiek Ziemie swey komunikować. A on senator X. Arcybiskupowi Gnieźnieńskiemu, iako Prymasowi, obwieścić: który zasie, bądź sam, bądź z drugiemy Senatory, porozumiawszy się z niemi ma w tym nas, albo Sukcessory nasze, napomnieć: a My gdzieby się nie stalo, ma z innemi PP. Senatory tenże X. Arcybiskup iako Prymas, tego powtorzyć. A nakoniec ieśliby potrzeba to ukazowała, y na Stany to na Seymie włożyć; gdzie ieżlibyśmy słuszney przyczyny, y Połomkowie nasi, sprawie tey, która będzie wniesionay, postępuku w niy nie dali, y za temi instancyami nic uczynić nie chcieli: dopiero Stany wszystkie mają się w tym zachować według artykułu *de non praestanda obedientia*.” (*Volumina Legum*, II, 452 l.)

érvénybe, ha a király a rendek harmadszori figyelmeztetése ellenére sem tartaná meg az alkotmányt.³¹

Ki tudja, hogy a lengyel ellenállás jogának 1607-ben való felújítására nem volt-e valami hatással Bocskay István 1604. évi felkelése, mely az arany bulla ellenállási joga alapján történt? Hiszen a III. Zsigmond uralkodásával elégedetlen lengyel urak állandóan érintkezésben állottak Bocskayval s őt szerették volna lengyel királlyá választani.

A lengyel ellenállási jognak utolsó fogalmazása 1768-ban történt, amikor is a XXXI. törvénycikkben kimondták, hogy ha a király a nemzet sarkalatos jogait nem tartaná meg az esküvel biztosított *pacta conventa* értelmében, úgy a nemzet fel van mentve az engedelmesség kötelezettsége alól. A részleteket illetőleg az 1607. és 1609. évi határozatokra hivatkozik e törvény.

Látjuk tehát, hogy Lengyelországban a legkésőbb hozták be az ellenállás jogát és pedig minden valószínűség szerint magyar hatás alatt.

A fent említett hatásokon kívül azonban még egy más hatása is volt az arany bullának a lengyel jogra és pedig az ú. n. *leánynegyed (quartalitium)*, mely az arany bulla 4. pontjában található: „Ha valamely nemes ember fiutód nélkül hal meg, birtokának negyed részét leánya kapja; a többivel azt teheti, ami neki tetszik. Ha pedig végrendelet nélkül hal meg, legközelebbi rokonaié legyen birtoka, ha pedig semmi rokonsága sem volna, a királyra szálljon az.”³²

E pont értelmében tehát a nemes ember leánya a birtok egynegyed részét öröklí.

³¹ *Volumina Legum*, II, 462 l.

³² „Si quis serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat, de residuo, sicut ipse voluerit, disponat. Et si morte praeventus disponere non poterit, propinqui sui, qui eum magis contingunt, obtineant, et si nullam penitus generationem habuerit, rex obtinebit.” (*Magyar Törvénytár*, I, 132 l.)

Majdnem ugyanazokkal a szavakkal rendelkezik róla az 1231-i arany bulla 10. pontja is.³³

A leánynegyeddel foglalkozik azután még Zsigmond király 1435. évi,³⁴ Mátyás király 1486. évi,³⁵ II. Ulászló 1492. évi³⁶ törvénye, melyek mind közelebbről határozzák meg, hogy mily módon kell a leánynegyedet kifizetni.

Részletesen ír a leánynegyedről *Werböczy Hármaskönyve* is, kifejtve, mikép kell azt elosztani. Alapelve ennek az, hogy akár egy, akár tíz vagy több leánya legyen a nemesnek, az ősi vagyonnak csak egynegyedrészt kapják és pedig pénzben kifizetve, nem más eladható dolgokban.³⁷

A leánynegyeddel találkozunk azonban *Lengyelországban*, sőt *Litvániában* is, mely országokba minden valószínűség szerint Magyarországból került.

Említettük már, hogy mily rendkívül élénkek voltak a magyar-lengyel kulturális és politikai kapcsolatok a XVI. század elején. Az említettekhez hozzá kell tennünk még azt is, hogy ebben az időben volt legtöbb magyar a krakkói egyetemen és pedig 17°/_o, ami azt jelenti, hogy minden hatodik egyetemi hallgató magyar volt. Ezek szintén terjesztették a magyar jog ismeretét a lengyelek kö-

³³ *Marczali Henrik*, A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Budapest, 1901. 136 l.)

³⁴ 1435. évi 19. és 20. törvénycikk. (*Magyar Törvénytár*, I. 270 l.)

³⁵ 1486. évi 26. törvénycikk. (*U. ott* 428 l.)

³⁶ 1492. évi 63. törvénycikk. (*U. ott*, 522 l.)

³⁷ Pars I, titulus LXXXIX. „Advertendum est autem, quod quisque baro, magnas, vel nobilis, sive unam, sive decem vel plures habeat filias, una solutione quartae puellaris eas absolvere poterit; ita videlicet, ut universa jura possessionaria paterna, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, in quatuor rectas et coequales segregantur partes, quarum quarta pars, in sortem scilicet quartaliorum cedens, communi aestimatione mediante limitabitur et aestimabitur; juxta cujus quidem aestimationis seriem super eodem quartalio omnibus filiabus una et eadem solutione, pecunia tamen, et non rerum venalium, satisfactio impendi debebit.” (*Tripartitum opus*, 214 l.)

rében, hisz többnyire már tanultabb, felnőtt emberek voltak.

A két ország közti kulturális kapcsolat élénkségét bizonyítja az is, hogy — mint tudjuk — Krakkóban jelentek meg ebben az időben az első magyar nyelvű nyomtatványok. E nagymérvű érintkezések érthetővé teszik a kölcsönös egymásra hatásokat.

Idáig az volt a nézete a lengyel jogtörténészeknek, hogy a leánynegyed a XVI. században került magyar hatás alatt a lengyel jogba, de van egy oklevél 1377-ből, tehát Nagy Lajos lengyel királysága idejéből, melyből arra lehet következtetni, hogy e jogszokás már a XIV. században ismeretes volt Lengyelországban.

Ebben az oklevélben ugyanis a Nagy Lajos király által kiküldött „*Iudex seu Advocatus provincialis Supremi iudicii Iuris theutonici in Castro Cracoviensi*”, mint „*iudex specialiter deputatus*” dönt egy birtokügyben, ahol Constantia asszony Wieliczka melletti földbirtokának megváltásáról, mint „*hereditatis cessio*”-ról van szó. A pénzösszeg kifizetése „*ratione redemptionis seu liberationis quarte partis hereditatis dicte Sircza prope Weliczham civitatem site, ipsam Constantiam Conthoralem Laurentii prefati ez paterna successione tangentem*” történik.²⁸ A „*quarta pars hereditatis*”-ból arra következtethetünk, hogy ez a leánynegyedre vonatkozik. Lehet, hogy ez a Károly Róbert- és Nagy Lajos-korabeli rendkívül élénk magyar hatások következménye, de meg kell jegyeznünk, hogy ez a lengyelországi német jogban mutatkozik, nem pedig a lengyel jogban.

A lengyel jogtörténészek ezt az adatot nem ismerik. Szerintök, mint említettem, a XVI. században jelentkezik e jogszokás Lengyelországban, a nélkül, hogy törvénybe iktatták volna.

²⁸ *Codex Diplomaticus Minoris Poloniae*, I, 401 l. CCCXXXVIII sz. okm. (Monumenta mediæ ævi historica res gestas Poloniae illustrantia, III.) — Dr. Murarik Antal, Az ősiség alapintézményeinek eredete, Budapest, 1938, 190 l.

Zalaszowski Miklós „*Jus Regni Poloniae*” című 1699-ben megjelent lengyel joggyűjteményében azt mondja a leánynegyedről, hogy az gyakorlatban volt Lengyelországban („... *quam praxis huius Regni quartam-plerumque partem bonorum paternorum definit.*”)³⁹

Dąbkowski professzor, a lengyel magánjog történetének legkiválóbb ismerője azt mondja, hogy a XVI. században, főleg pedig III. Zsigmond idejében már általánosan el volt terjedve a leánynegyed, bár írásba nem volt foglalva.⁴⁰

Czacki Tádé híres lengyel jogtörténész azt írja, hogy látott oly oklevelet, melyben 1535-ben Górká János halála után a poznańi bíróság a vagyon megbecsülése után *negyedrész*t adott leányainak.⁴¹

Hogy a leánynegyed még a XVIII. században is szokásban volt Lengyelországban, arra nézve több adatunk van. Ugyanis az 1775-i országgyűlés bizottságot jelölt ki Rościszewski Kerenc és Klára hagyatéki ügyének rendezésére s meghagyta, hogy a fiúknak háromnegyed részt kell adni, a leányoknak pedig egynegyed részt.⁴²

Hasonló értelemben döntenek Zareba Simon hagyatéki ügyében is.⁴³

³⁹ Zalaszowius N. *Jus Regni Poloniae ex statutis et constitutionibus ejusdem Regni et M. D. L. collectum*, ed. Posnaniae, 1699, reinpr. Varsaviae, 1741, II, 202 l.

⁴⁰ Dąbkowski Przemysław. *Prawo prywatne polskie*. Lwów, 1910, II, 25 l.

⁴¹ Czacki Tadeusz. *O litewskich i polskich prawach*. Warszawa, 1801, III, 6 l.

⁴² Dąbkowski, i. m., II, 25 l. — Rościszewski Ferenc és Klára hagyatékára nézve a *Volumina Legum* (VIII, 259 l.) ezt mondja többek közt: „Komissya do rozsądzania sprawy successorów od U. U. Franciszka Rościszewskiego podkomorzego dobrzyńskiego y Klary z Cieleckich małżonków, pochodzących . . . a z dobr oyczystych osobliwie postanowiwszy *massę* substancyi, potrąciwszy długi. *ex munda substantia* czwartą część dla teyże U. Karwosieckiego *provenire* obiaśnią, z substancyi zaś po U. Jakubie Paprockim skarbniku dobrzyńskim pozostały, iaka się z kompotrowanych dokumentow okaże, tey połowę successorom U. Karola Paprockiego podczaszego dobrzyńskiego, a drugą połowę U. Piotrowi Paprockiemu *ad prae-*

De nemcsak Lengyelországban volt elterjedve a leánynegyed, hanem *Litvániában* is és pedig törvényhozással.

Ugyanis az *1529. évi litván statutum* 4. fejezete „De jure dotis et dotalicii” címen foglalkozik a leánynegyeddel és pedig oly értelemben, mint azt Werbőczy mondja, vagyis hogy akár egy, akár több leánya van a nemesnek, azok együttesen csak negyedrészt kapnak és pedig pénzben kifizetve.⁴³

sens podczaszemu dobrzyńskiemu bratu jego rodzonemu przyznaja, co przypadnie na część successorow tegoż niegdy U. Karola Paprockiego, z tey trzy części U. Bonawenturze Paprockiemu, a czwartą część U. Maryannie de Karwosiecki determinowacé będą.”

⁴³ *Dąbkowski, i. m., II, 25 l.* — „Konstytucye seymu extraord. warszawskiego za Stanisława Augusta r. 1775. Komissya do rozsądzienia sprawy successorow Ur. Szymona na Kościelnych Zarębach Zaremby kasztelana konarskiego sieradzkiego... Lustracya dobr, jeżeli będzie potrzeba, uczynią przez siebie czyli przez ktereogo z komisarzow sądzących, lub *Officia Terrestria aut castrensia*, albioteż przez wyznaczone zdadne do tego osoby, y jeżeli będzie wyciągala potrzeba zalimituią, massę substancyi uniwersalney postanowią, długı, jeżeli jakie się zaydują wylikwiduią, z czystey substancyi, procz długow pozostałetrzy sześci dla synowcow y synowic rodzonych, a czwartą część dla siostrzeńca y siostrzenic rodzonych, od niegdy Zofii Zarembianki idących, tegoż niegdy U. Szymona Zaremby kasztelana konar. sieradz. successorow wyznaczą.” (*Volume Legum, VIII, 275—276 l.*)

⁴⁴ „Rubrica quarta. De iure dotis et dotalicii. VII. Dotalicium filiabus, quantum uni, tantum et ceteris singulis; et orbe ac indotaliciate virgines quotquos fuerint omnes ex quarta parte bonorum pro dotaliciis contentantur. Dum moritur pater vel mater, una filiarum in vita sua, nuptui tradita, ceteris in celibatu relictis, tunc, quantum pro dotalicio datum fuerit prime, tantundem dari debet ex ceteris singulis. Et etiam parentes excesserint, filia sua nondum nuptui tradita, sed dotalicio scripto, tunc debent ita expediri prout pater vel mater inscripserit. Si vero nec datum fuerit dotalicium a parentibus, nec inscriptum circa obitum earum, tunc debent iudices omnia bona ad summam pecuniae comportare, et quantum voluerit, quarta pars etiamsi multi essent filii et una filia, debent lamen dare ei dotalicium tantum, quantum valet quarta pars; etsi etiam esset unus filius et multe filie, tunc ad omnes filias quarta pars debet in taxa dividi, et unicuique dotalicium aequale de ipsa

Látjuk tehát, hogy ugyanazon elv vezeti őket, mint Werböczyt, hogy ugyanis a vagyon maradjon a férfiutódok, vagyis a család kezében s ne aprózódjék el, mert a haza védelme érdekében szükséges, hogy a nemesi családok vagyonosak legyenek s ily módon eleget telessenek honvédelmi kötelezettségüknek.

A II. és III. litván statutum már sokkal nagyobb szabadságot ad a leánynegyedekről. A fiúknak nem okvetlenül kellett oly nagy hozományt adni nővéreiknek, mint azt atyjuk kijelölte. Ha azt tartották, hogy a hozomány túl nagy, az esetben csak leánynegyedet adtak. Ha viszont az ő számításuk szerint a leánynegyed többet lenne ki, mint az atyjuk által meghatározott hozomány, oly hozományt adhatnak a nővéreknek, amelyet az első nővér kapott.⁴⁵

*quarta parte dari debet.*⁴⁶ (*Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529. Tudzież rozpraw sejmowe o tychże prawach od roku 1563*, Poznań, 1841. 209 l.)

⁴⁵ *Dąbkowski*, i. m. I, 394 l. — A II. litván statutum megfelelő pontja a következőképpen hangzik: *Articulus 3. „De filiabus parentibus orbatis: Si pater filiam marito locauerit et dotauerit mortuusque alias filias virgines inuuptas et indotatas domi reliquerit, si testamento dotes eis legauerit iis contente sint: si non legauerit, nec fratres patri superstites tantam dotem sororibus dicere ac dare possent, quantum prioris sororis marito pater dedit, bonorum paternorum integri nec fratrum culpa diminuti patrimonii aestimatio fiat et quantum quarta pars aestimabitur, id omnium sororum doli cedat: nisi fratres consuerint, quartam bonorum paternorum partem plus esse, quam si dos singulis sororibus tanta detur, quam prioris sorori est a patre data, in fratrum arbitrio erit vel dotes sororibus aequales doli prioris dare, vel quarta bonorum parte eis cedere. Si fratres vel patruus pecuniam doli pupillis a patre legatam vel relictam dissipauerint, restituere integram uti inscripta est, tanquam iustum ac certum debitum debent.*” (*Collectanea ex archiuo collegii iuridici, Cracoviae*, 1900, VII, 133 l. Editio collegii iuridici Academiae Litterarum Cracoviensis.)

A III. litván statutum így rendelkezik az V. fejezet 3. pontjában (fehér orosz nyelvből lengyelre fordítva): „Po śmierci oycowskiey dziewczki jako maia z imienia oyczystego wyprawowane być. §. Ustawujemy, jeśliby ociec za żywota swego wydał jedną dziewczkę swą za męża, a w tym umarł, a po sobie zostawiwszy jeszcze kilka

dziewek, i te dziewczki według opisu albo testamentu jego mają być wyprawowane, jako będzie im opisano, z gotowizny zostawionej. §. A gdzieby summy opisane, ani naznaczonej gotowizny nie było, a nie mógłby brat tak wielkiej summy po nich dać, jako po pierwszej dano, tedy oszacowawszy *czwartą część* imienia swego oyczystego nic z tego imienia nie wytrącając, ani utracając, i tym siostronom swym wyprawę równą wszystkim ma dać, ile ich będzie. Okrom ięśliby brat ich rozumiał, iż *czwartą część* imienia oyczystego więcej ważności, niżliby im na różne części tak wiele jako pierwszej siostrze wyprawy przyszło, wynosiła, to będzie na woli jego, a *czwartą część* przy sobie zostawić, a siostronom wyprawę tak wiele dać, iak ociec pierwszej dał. A szacunek tej *czwartej części* imienia według ważności gruntów, y pożytków jego, a nie według Statutu, ięśliby się same strony z sobą niezgodziły, uznawan być ma przez podkomrozego, który z sobą ma mieć dla uważenia przynajmniej dwuch szlachciców. §. A ięśliby brat albo stryjowie, sumę, albo wyprawę rzeczmi ruchomymi od oycy ich albo matki z tej własności ostawioną y opisaną utracili, tedy wedle opisu będzie powinien iako własny dług im oddać, y zapłacić, a oddawszy abo zapłaciwszy to, co im będzie od rodziców zapisane, abo według tego Statutu wyprawę z imienia leżącego uczyniwszy, już innych skarbow, majątności ruchomej po oycu pozostałej siostronom swoim dawać nie powinni y one tego pozyskiwać na braciach swoich nie będą moc. §. A gdzieby brat imiona oyczyste stracił, przecię *czwartą część* siostronom należącą ma przychodzić, y wolno im będzie w dzierżącej części swych dochodzić." (*Sattut Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1819, 193 l.)

Ugyanazon V. fejezet XIX. pontjában (A gyermektelen feleség-ről) találunk említést a leánynegyedről: „§ 2. A kőrőby żona bezplodnie zmarłszy, abo i plod miawszy, ale go po sobie żywego nie zostawiła, aboby też ten jej plod po jej śmierci lat nie dorosłszy zmarł, a onaby miała wniesienie i wyprawę pewną od braci z *czwartej części*, a nikomuby tego nie zapisała. A ięśliby siostra jej była niewyposażona, i za mąż nie wydana, tedy takie wniesienie jej nie na bracia, ale na siostrę za mąż nie wydaną przechodzić będzie. Jedno ięśliby ono wniesienie siostry swej bracia sobie wziąć chcieli, tedy miasto tego tej siostrze niewydanej ze wszystkiej *czwartej części*, czego stać będzie, posag i wyprawę dać powinni, gdyż *czwarta część* według dawnych praw, osobliwie na wyprawę dziewczek za mąż odłożona bez wszelakiej różności, chociaźbi ich było i najwięcej, albo też jedna. § 3. A ięśliby ociec za swego żywota kilka córek wydał, a jeszczeby jedna, albo kilka ich niewydanych zostało, tedy tej, abo tym pozostałym, nie ze wszystkiej *czwartej części*, ale według ich prawa i liczby, z części tej *czwartej wyprawa* dana być ma." (*U. ott.*)

Az 1566-i brześci litván országgyűlés hasonlóképp negyedrészt állapít meg a leányoknak.⁴⁶

Látjuk a fent elmondottakból, hogy a leánynegyeddel a lengyel és litván jogban is találkozunk s hogy az minden valószínűség szerint Magyarországból került oda.

Ez a nézete löbb kiváló lengyel jogtörténésznek is.

Igy a már említett *Czaczi*, a leánynegyedről írva azt mondja, hogy Magyarországon e jogszokás már igen régi idők óta van életben s hozzáteszi: „...és mi e szokást a magyaroktól vettük át.”⁴⁷ Más helyen meg azt írja, hogy

⁴⁶ Az 1566. évi litván statutum kifejezi, wolhyniai és bracławi vajdaságaira kiterjedő törvények V. fejezetének 14. pontja a leánynegyedről ezt mondja (lengyel fordításban): „Tęsz wstawiuęm, yz po śmierci oycow, matek, dzieci ich synowie y dziewczki od oyczyzny y macierzyzny niemają być oddaleni, ale oni sami y ich szczątki własne krewne y bliskie prawem przyrodzonym y słusznie nabytym zwyczajęm starodawnym y tęsz Statutęm pierwszym mają osiągnąć y odierzec y te dobra na pożytek swoy obracac wiecznemi czasy. A to się tęsz będzie rozumiec o bliskosciach spadkow, wysługach y wszelakim nabyciu wedle prawa tym obyczaięm. A iesliby było tylko braci y siostr rodzonych wydanych albo niewydanych za mąż, a ci bracia między sobą oyczyznę się podzieleli, połymby s nich ieden zmarł plodu po sobie nie zostawiwszy, tedy jego część oyczyzny tylko na bracię przychodzi a na ich potomstwa y na siostry tylko wyprawa s czwartę części wszelakiego imięnia, iesliby która z nich przedtęm za mąż idąc, od oycy albo od tyze braci nie była dana, a poki się byli niepodzielili, „Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego, ktorým się teras Woiewodztwa Kiiowskie, Wołyńskie y Bracławskie sądzą z yllustraciami. [Collectanea ex archivo colegii iuridici, VII, 371 l.]

A lengyel leánynegyeddel, melyet *czwarcizna* néven ismerünk és a litván leánynegyeddel (*csetwertája csaszt*) a korán elhunyt *Murarik Antal* is foglalkozott „Az ősiség alapintézményeinek eredete” című igen értékes munkájában. Ő is megerősíti azt a nézetet, „hogy a lengyel, de fokozott mértékben a litván privilégiumok az arany bullát megerősítő, Nagy Lajos által kiadott 1351. évi magyar szabadságlevél hatását kiáltóan tükrözik.” (*Murarik*, i. m., 191 l.)

Ami a litván leánynegyedet illeti *Murarik* nem látja kizártnak, sőt valószínűnek tartja „a közvetlen magyar hatást, bár kézzelfoghatóbb a lengyel *czwarcizna* hatását feltételezni.” (*U. o.*)

⁴⁷ *Czaczi*, O litewskich i polkiskich prawach, Warszawa, 1801, II, 6 l.

abban az időben (1532) kezdett Magyarországból átjönni az a szokás, hogy a leányoknak negyedrészt adtak a vagyonból.⁴⁸

Kojśiewicznek is az a véleménye, hogy a leánynegyed a lengyel jogban *Magyarországból* ered. Szerinte „Lajos alatt ismerkedtek meg a lengyelek a magyar joggal s vettek át tőlük egyes jogszokásokat, mint pl. a leányoknak adott negyedrészt, melyről részletesebben lesz szó.”⁴⁹ *Kojśiewicz* szerint csak III. Zsigmond (1587—1632) idejében lett általánossá az a szokás, hogy a fitestvérek háromnegyed részt, a nővér pedig egynegyed részt kapott az atyai birtokból. Azt mondja továbbá, hogy Nagy Kázmér idejében még mind a fiúk, mind a leányok egyformán örökölték az atyai birtokból, de „később a nemesség átvéve Magyarországból a leánynegyed szokását, nem engedte, hogy a leányok egyformán örököljenek atyjuk után.” Továbbá azt írja, hogy „ez az igazságtalan szokás Magyarországból jött, ahol ezt a felosztást *quarta pars puellaris*-nak nevezték, melyet II. Endre király 1222-ben szentesített.”⁵⁰

Bandtkie híres lengyel jogtörténész részletesen foglalkozik a leánynegyeddel s azt mondja, hogy az *Magyarországból* ered; onnan vették át a lengyelek a negyed-részre vonatkozó egyenlőtlen felosztást, melyet azután a litván statutum törvényre emelt.⁵¹

Burzyński szintén arra mutat rá, hogy a leánynegyed *Magyarországból* került Lengyelországba.⁵²

Winiarz is azt mondja, hogy itt *magyar hatásról* van szó.⁵³

⁴⁸ *U. o.*, I, 32 l.

⁴⁹ *Kojśiewicz Fr.* O spadkach beztestamentowych podług praw i zwyczajów danych ziemskich polskich, Kraków, 1842, 11 l.

⁵⁰ *U. o.*, 18 l.

⁵¹ *Bandtkie Jan Wincenty*, Prawo prywatne polskie, Warszawa, 1851, 341 l.

⁵² *Burzyński Piotr*, Prawo polskie prywatne, Kraków, 1867—71, 246—7 l.

⁵³ *Kwartalnik Historyczny*, 1903, 299—301 l.

Dąbkowski professzor a régi lengyel magánjogról írt hatalmas munkájában bőven foglalkozik a leánynegyeddel s azt mondja, hogy sok hasonló vonás van a magyar és lengyel öröklési jog között.⁵⁴

Kadlec Károly kiváló cseh jogtörténész *Werböczy* Tripartitumáról írt nagy munkájában szintén azt tartja, hogy a lengyel és litván jogban a leánynegyed *Magyarországból* ered.⁵⁵

Összegezve az elmodottakat, látjuk, hogy mennyi ha-

⁵⁴ *Dąbkowski*, i. m., I, 387 l. és II, 25 l.

⁵⁵ *Kadlec Karel*, *Verböczyovo Tripartitum a soukrome právo uherskie i chorvatskie šlechtý v nem obsaženě* (Rozpravy české Akademie císaře Františka Josefa pro vědy slovesnost a umění, Ročník X, Praha, 1902, 307 l. — A fõnt említett jogtörténészek tehát mind magyar hatásnak tulajdonítják a lengyel leánynegyedet. kikkel ellentétben *Spasowicz* és *Moraczewski* lengyel történétírók azt vélik, hogy a lengyel leánynegyed a litván jogból került a lengyelbe. *Moraczewski* ezenkívül még azt is tartja, hogy a litván leánynegyedre az orosz jog volt hatással, de ezt semmivel sem tudja bizonyítani, mert az oroszoknál ez a jogszokás nem volt ismeretes.

Itt meg kell említenünk, hogy mind *Spasowicz*, mind *Moraczewski* erõsen szlávbarátok s elsõsorban oroszbarátok voltak s ez az irányzatuk tudományos munkásságukban is visszatükrözõdött. Mindketten messze laktak Magyarországtól, mely nekik teljesen idegen volt; *Moraczewski* porosz Lengyelországban élt. *Spasowicz* pedig egész életét Szent Pétervárott töltötte és az orosz kultúra hatása alatt állott. Egyik sem foglalkozott a magyar-lengyel kapcsolatokkal s azok teljesen idegenek voltak elõttük. Ezeket tudva, megértjük azt, hogy semmit sem tudtak a magyar kulturális hatásokról s nem tudtak a magyar leánynegyedről sem.

Azok a lengyel történétírók, akik a magyar-lengyel kapcsolatokkal foglalkoztak és a magyar kulturális hatásokat elismerték, túlnyomórészt déli Lengyelországból, az egykori Galiciából származtak, mely földrajzi fekvésénél fogva oly közel esett hazánkhoz. A Krakóban és Lwówban (Lembergben) dolgozó lengyel történészek voltak a magyar-lengyel kapcsolatok legjobb ismerõi s ezek közé tartozik elsõ sorban *Dąbrowski* János, krakkói egyetemi tanár, a XIV. századi magyar-lengyel kapcsolatok legkiválóbb ismerõje, aki Nagy Lajosról írt kitünõ munkájában elsõnek hívta fel a lengyel tudományos világ figyelmét azokra a nagy magyar hatásokra, melyek a magyar Anjouk idejében Lengyelországban mutatkoztak.

sonlóság van a magyar és lengyel jogfejlődésben s hogy ez a magyar arany bulla hatására vezethető vissza. Láttuk ennek hatását az 1355. évi budai privilégiumra, főleg pedig az 1374. évi kassai paktumra, mely oly szerepet játszott a lengyel történelemben, mint a Magna Charta az angoloknál, az arany bulla a magyaroknál és az aragóniai arany bulla a spanyol félszigeten.

Még más magyar joghatásokkal is találkozunk Lengyelországban, mint pl. a bányajog és az igazságszolgáltatás terén s fölemlíthetjük még, hogy a lengyel királynék koronázásánál a XVI. század elejétől kezdve a magyar királynék koronázásának formuláját használták.

Büszkék lehetünk, hogy a magyar jog ily nagy hatást gyakorolt északi szomszédainkra.

**Az Értekezések a történeti tudományok köréből
c. kiadványsorozat XXVI. kötetének tartalma:**

1. *Fekete Lajos*: A törökkori Vác egy XVI. századi összeírás alapján.
2. *Divéky Adorján*: Az arany bulla hatása a lengyel jogra.

ÉRTEKEZÉSEK A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
C. KIADVÁNYSOROZAT XXVI. KÖTETÉNEK

TARTALMA:

1. Fekete Lajos: A törökkori Vác egy XVI. századi összeírás alapján.
2. Divéky Adorján: Az arany bulla hatása a lengyel jogra.
3. Mályusz Elemér: Thuróczy János krónikája.
4. Szabó István: A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában.

Felelős kiadó: Voinovich Géza.

Sylvester Nyomda Rt., Bpest, XIV., Hermina-út 51. — F. v.: Schlitt H.